

byggnadsvård

Öja kyrka

Öja socken, Eskilstuna kommun, Strängnäs stift, Södermanlands län

Antikvarisk medverkan
Takarbeten 2008

Eva Wockatz

Öja kyrka

Öja socken, Eskilstuna kommun, Strängnäs stift, Södermanlands län

Antikvarisk medverkan
Takarbeten 2008

Eva Wockatz

Rapport 2012:02

© 2012 Sörmlands museum

Beställningar kan göras hos:
Landstinget Sörmland
Kultur & Utbildning Sörmland
SÖRMLANDS MUSEUM
Box 314, S-611 26 Nyköping
arkiv.bibliotek@dll.se
www.sorlandsmuseum.se

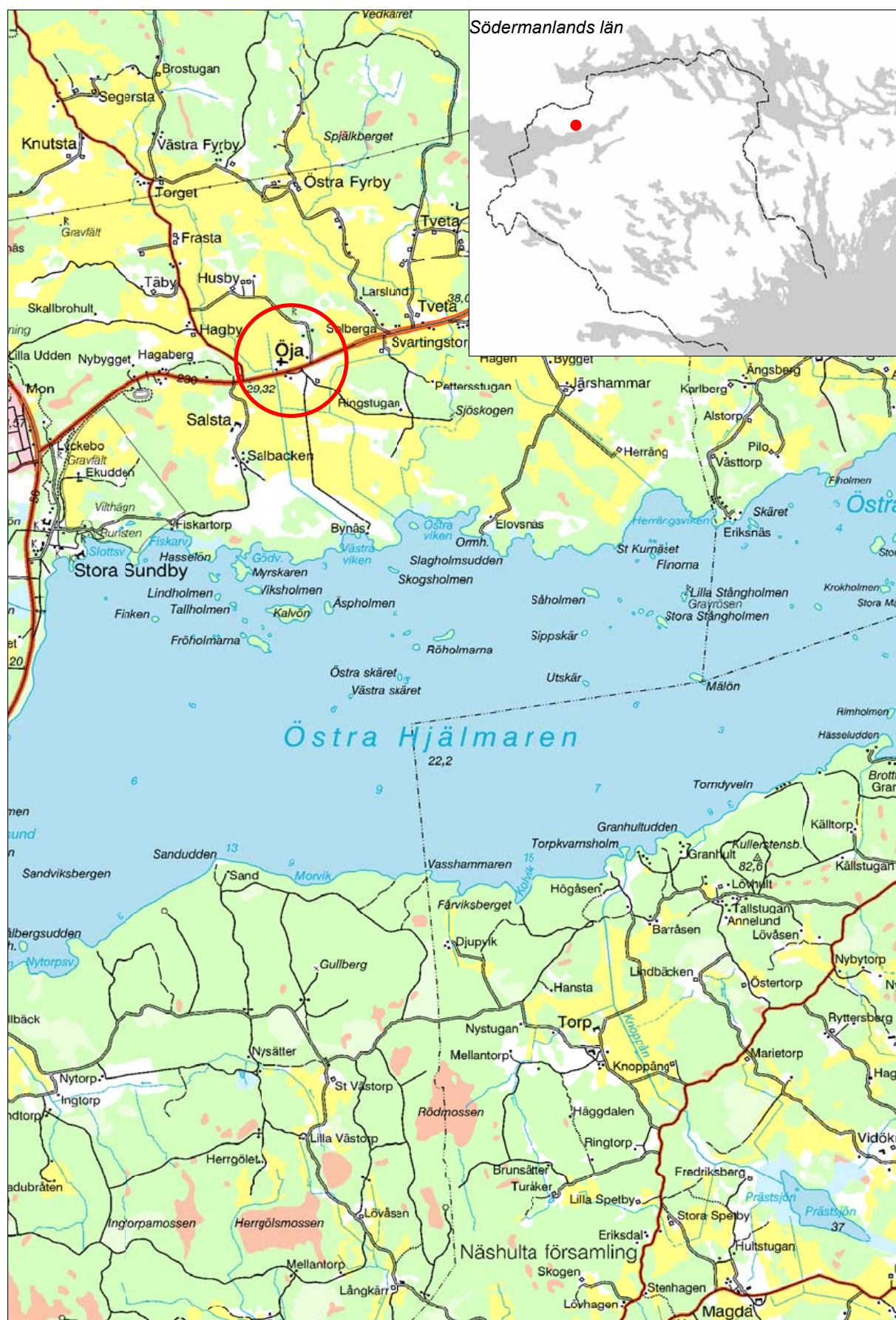
Författare: Eva Wockatz, byggnadsantikvarie
Omslagsbild: Öja kyrkas tak efter renoveringen sett mot väster. (Slm D12-0241)
Foto, där ej annat anges: Eva Wockatz, Sörmlands museum
Diarienummer: KN-KUS05-276

Allmänt kartmaterial: ©Lantmäteriverket. Ärende nr MS2006/01672

Nyköping 2012

Innehåll

INLEDNING	5
Antikvarisk medverkan	5
Sammanfattning av utförda åtgärder	5
Beskrivning av byggnaden	6
Historik	6
KULTURHISTORISKA VÄRDEN	7
UTFÖRDA ÅTGÄRDER	7
Skadebeskrivning före åtgärder	7
Restaureringsåtgärder	7
Antikvariska iakttagelser	13
KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV	
UTFÖRDA ÅTGÄRDER	14
AVSLUTANDE DISKUSSION	15
KÄLLFÖRTECKNING	17
ADMINISTRATIVA UPPGIFTER	17
Bilaga 1, Dokumentation av genomförda plåtlagningar, Lillåns Bleck & Plåt AB	19

1 Läget för Öja kyrka. Utsnitt ur gröna kartan, Eskilstuna 10 G SV, lantmäteriverket 2008.

INLEDNING

Under perioden juni – augusti 2008 har arbeten med Öja kyrkas plåttak utförts. Länsstyrelsen i Södermanlands län beslutade med stöd av 4 kap 3 § Lag (1988:950) om kulturminnen mm (KML) att lämna tillstånd till takarbetena, 2007-06-25. Villkor för beslutet var att arbetet skulle utföras i enlighet med "Generell målningensbeskrivning. Utvändig ommålning av plåttak", målerikonsult Herbert Sandner 2006-10-04, justerad enligt följande tre punkter:

- Färdigstrykning av plåttaket skulle utföras med två strykningar av äkta linoljefärg, där den sista skulle penselstrykas.
- Lagningar av plåttaket skulle utföras med förprimad plåt.
- Kyrkporten och tornluckorna skulle målas med provytor av linoljefärg i samråd med antikvarisk kontrollant.

Arbetet skulle utföras under antikvariskt samråd och med antikvarisk kontroll. Lanterninracket på tornet var tänkt att åtgärdas i samband med att takarbeten gjordes, men valdes av församlingen att inte åtgärdas nu.

Antikvarisk medverkan

Sörmlands museum fick uppdraget att svara för antikvarisk medverkan vid arbetets genomförande. Startmötet, det första byggmötet, hölls den 30 juni 2008. Ytterligare tre byggmöten har hållits. En antikvarisk slutbesiktning av arbetena gjordes den 4 september 2008. Närvarande var Ann-Cathrin Rothlind, Västra Rekarne församling, Lennart Gancartz, Lillåns Bleck & Plåt AB, Oscar Mässing, Mälardalens Tak & Fasadkonsult AB, samt Eva Wockatz, Sörmlands museum.

Stiftsstyrelsen har med stöd av 4 kap 16 § Kulturminneslagen beslutat om ersättning för kulturhistoriskt motiverade kostnader i samband med vård och underhåll av kyrkliga kulturminnen, KAE, för arbetena.

Sammanfattning av utförda åtgärder

- Plåttaket har rengjorts och trasiga plåtar har bytts ut.
- Takytor har rostskyddsbehandlats och målats.
- Enstaka putslagningar på fasaderna har utförts.
- Fönsterbågarna på södra och norra fasadens mittrisalter har lagats och målats.

2 Öja kyrka sedd från söder vid slutbesiktningen den 4 september 2008 (Slm D12-0242).

Beskrivning av byggnaden

Öja kyrka består av ett enskeppigt rektangulärt långhus med rakt avslutat kor i öster som markeras i fasad, sakristia i nordost, gravkor i sydost och ett torn i väster. Kyrkans gravkor är den enda bevarade delen från Öjas tidigare kyrka. Murarna är i huvudsak uppförda av tegel.

Fasaderna är slätputsade och avfärgade i en ljus gul nyans, med vitkalkade fönster- och dörrumfattningar, hörnkedjor och listverk. Sockelvåningen, tornets nedre del, sakristian och gravkoret är putsade med kvaderrustik. De stora fönsterbågarna är blyspröjsade och svartmålade. Portarna är grönmålade.

Skivtäckningen på långhuset, sakristian och korabsiden är utförda av smidesjärnplåt, svartplåt, lagd med småplåtsformat, ca 45x60 cm. Plåten utgör den ursprungliga täckningen från 1850. Plåttäckningen på gravkoret, mansardtälttak, vattutak på lanterninen och tornkranstak, samt stuprör, midjeplåt, täckplåtar och fönsterbleck är utförda av platsmålad zinkplåt och plastisolbelagd zinkplåt.

Taken var före renoveringen i stort behov av ommålning och hade flera lager med olika sorters målarfärg.

Historik

Öja kyrka bestod ursprungligen av ett medeltida rektangulärt långhus, ett smalare kor i öster och ett torn i väster. Senare byggdes en sakristia i norr, koret breddades och ett vapenhus byggdes i söder. På 1620-talet byggdes ett gravkor i söder, då också kyrkan förlängdes åt öster och sakristian byggdes ut. År 1727 byggdes ytterligare ett gravkor vid östra gaveln. Detta gravkor är idag den enda byggnadsdelen som återstår av den gamla kyrkan, vilken revs 1847. Tre år senare invigdes den nybyggda kyrkan, byggd efter arkitekt C. G. Blom–Carlssons ritningar. En enskeppig salkyrka med rakt avslutat kor i öster, flankerat av det äldre gravkoret i sydost och sakristian i nordväst. 1961, 1971 och 1985 målades taket om. 1971 byttes även en del plåtar. 1995 målades samtliga takytor med en färg av typ Abratex ”Top 52”. 2002 målades långhusets takfall mot söder om.

3 Öja kyrka sedd från söder i september 2007 före takrenoveringen (Slm D08-789).

KULTURHISTORISKA VÄRDEN

Öja kyrka är till såväl exteriör som interiör en mycket välbevarad nyklassicistisk kyrka.

Exteriören är intakt med undantag av modernt utförda fönsterbleck och fasadernas moderna kalkcementfärgade putsytor. Det kvarvarande gravkoret från 1727 är exteriört och planmässigt på ett naturligt sätt infogat i den nyklassicistiska helheten. Viktigt för kyrkans exteriöra karaktär är putsens rusticeringar, östra gavelns utformning med kor och gravkor, portalernas och tornets klassicistiska utseende och takets plåttäckning i småplåtsformat.

Kyrkan är den enda nyklassicistiska kyrka i Södermanland som i storlek och utförande kan mäta sig med sina motsvarigheter i kyrkotypens kärnområde, Småland och Östergötland.

Öja kyrkas tak har kvar sin järnplåttäckning från 1850. Det är idag ovanligt med såpass stora ytor med bevarad äldre järnplåttäckning. Kyrkan och takplåten besitter därmed ett högt kulturhistoriskt värde.

UTFÖRDA ÅTGÄRDER

Skadebeskrivning före åtgärder

Färgen flagade kraftigt på plåttaket och den underliggande rostskyddsfärgen var synlig på flera ställen. Vissa enstaka plåtar hade rostskador. Inga skador hade dock noterats på takstolskonstruktionerna eller underlagstaket.

Viss puts hade släppts från takfoten och på enstaka ställen på fasaderna.

Restaureringsåtgärder

Befintlig plåt har rengjorts med högtryckstvätt, vattenblåstring med roterande munstycke. Efter rengöringen har plåtarna efterskrapats för hand. Genomrostade plåtar har bytts ut, se bifogad ritning, bilaga 1. Ca 25 m² plåt lagades (byttes ut) av den totala ytan på ca 1420 m². Gravrost förekom punktvis vid äldre plåtlagningar.

4 Öja kyrka sedd från sydost i september 2007 (Slm D08-790).

5 Del av norra takfallet före arbeten påbörjades (Slm D12-0243).

6 Del av södra takfallet före rengöringen. Fotografi Kjell Taawo, Sörmlands museum (Slm D12-0244).

7 *Detalj av en äldre plåtlagning på norra takfallet (Slm D12-0245).*

8 *Detalj av vinkelrännan mellan norra takfallet och mittrisaliten (Slm D12-0246).*

9 *Detalj av östra takfotsdelen på norra fasadens mittrisalit där putsen hade släppt (Slm D12-0247).*

10 *Västra takfotsdelen på södra fasadens mittrisalit med skador i putsen. Fotografi Kjell Taawo, Sörmlands museum (Slm D12-0248).*

11 Korets plåttäckning, efter blästring av nedre delen. Översta delen är ännu inte rengjord. Fotografi Kjell Taawo, Sörmlands museum (Slm D12-0249).

12 Del av norra takfallet efter våtblästring och skrapning (Slm D12-0250).

13 Mittrisalitens fönsterbåge på norra fasaden före åtgärder. Fotografi Kjell Taawo, Sörmlands museum (Slm D12-0251).

14 Detalj av mittrisalitens fönsterbåge på södra fasaden före åtgärder. Fotografi Kjell Taawo, Sörmlands museum (Slm D12-0252).

15 Skorstenen vid södra mittrisaliten efter rengöring. Fotografi Kjell Taawo, Sörmlands museum (Slm D12-0253).

Rengjorda, men rostiga ytor påbättrades med Isotrol Grund, 2 ggr. Hela plåt- och smidesytan målades med Isotrol Takgrund, 2 ggr. Målning utfördes med linoljefärg, 2 ggr, kulör järnoxidsvart, 1A-318 (RAÄ:s linoljefärgslikare). Kyrkporten målades med linoljefärg i mörkt grön kulör, kromoxidgrön, bruten till nyans NCS S6030-G30Y.

Skadade fasadytor lagades upp med hydrauliskt kalkbruk. Lagningar utfördes främst vid takfotens nedre hörn på norra och södra mittrisaliten, på de båda fasadernas takfot i anslutning till mittrisaliterna, samt nedtill vid mark på vissa fasader. På norra fasaden var takfotslisten målad med någon sorts plastfärg. Putslagningarna utfördes de sista veckorna i augusti. Lagningarna avfärgades med hydraulisk kalkfärg i kulör lika befintlig, Serpo 242, CD-färg.

De södra och norra runda fönsterbågarna på mittrisaliterna hade skador i de nedre fönsterbågshalvorna. Träet var uttorkat och sprucket och kitt saknades. Delar av fönsterbågen lagades, kittades och målades på nytt med linoljefärg i svart kulör. Under arbetena med ställningsbyggnationen skadades en glasruta i korfönstret, vilken ersattes. Även en äldre skada i ett fönster mot norr lagades.

16 Plåten på norra mittrisalitens skorsten lagades upp. Fotografi Kjell Taawo, Sörmlands museum (Slm D12-0254).

17 Mittrisalitens fönsterbåge på södra fasaden efter åtgärder. Fotografi Kjell Taawo, Sörmlands museum (Slm D12-0255).

Antikvariska iakttagelser

En färgtrappa skrapades fram på de äldre plåtytorna på norra takfallet, 15:e plåtraden från väster, strax under snörasskyddet, se foto 18. 1 = det understa lagret.

1. Grundfärg, gulnad vit oljefärg
2. Tjära
3. Ljusgrön målarfärg, liknar kromoxidgrön RAÄ 7C-GN83, möjligen något grönare mot RAÄ 6B-GN83
4. Svart färg, liknar järnoxidsvart RAÄ 1A-318
5. Orange målarfärg, troligen rostskyddsfärg, oljealkyd.
6. Svart målarfärg, senaste färgskiktet, liknar RAÄ 1A-318 järnoxidsvart

Något lite blymönja kunde anas i hörnen av falsarna. Äldre plåtar var på undersidan målade med linoljefärg.

Kyrkporten var målad i grönt. De undre strykningarna var gjorda med grön umbra, RAÄ 2A-30 och den senaste strykningen liknade RAÄ 1C-GN83 (NCS S 6020-G30Y).

18 Färgtrappan som skrapades fram på den befintliga plåten, norra takfallet (Slm D12-0256).

19 Södra fasadens takfot efter putslagningar (Slm D12-0257).

20 Norra takfallets vinkelränna, västra sidan, efter plåtbyten. Fotografi Kjell Taawo, Sörmlands museum (Slm D12-0258).

21 Västra delen av norra takfallet efter byte av vissa genomrostade plåtar. Fotografi Kjell Taawo, Sörmlands museum SIm D12-0259).

KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV UTFÖRDA ÅTGÄRDER

Arbetena har utförts under antikvarisk kontroll och i samråd enligt Länsstyrelsens beslut.

Målarfärgen rollades på, de flesta partier ströks ut med pensel.

Kyrkporten, ytterdörren, målades med linoljefärg. Enligt länsstyrelsens beslut skulle en provyta av linoljefärg uppmålas före målningen genomfördes. Detta gjordes aldrig. Målningsarbetena gjordes sent på året, efter själva slutbesiktningen, med dåligt slutresultat. Målarfärgen ströks på i alltför tjocka lager, med resultatet att färgen rynkade sig. I det antikvariska slutbesiktningsprotokollet, noterades att porten skulle målas om våren 2010, då de tjocka strykningarna först varsamt skulle tas bort. Detta har våren 2012 ännu inte gjorts.

Kompleta relationshandlingar på utförda putslagningar och använda material skulle skickas in till Sörmlands museum efter slutbesiktningen. Dessa har 2012 ännu inte kommit in.

22 Västportalen före målningsarbeten (SIm D12-0260).

23 De underliggande färgskikten på västra pardörren var målade med grön umbra (SIm D12-0261).

AVSLUTANDE DISKUSSION

Vid slutbesiktningen diskuterades om det var "rätt metod" att varsamt underhålla den äldre plåten, istället för att byta ut den helt. Den äldre takplåten har stora kulturhistoriska värden, och bör därför underhållas och bevaras så långt som det är möjligt, vilket Sörmlands museum har framfört alltsedan vårdplanens framtagande år 2003. Ur ett förvaltarperspektiv så kan det förstås diskuteras när det blir ekonomiskt fördelaktigare att byta ut den äldre plåten mot ny.

Den tekniska besiktningsmannen, Oscar Mässing, menade att man vid nästa renovering måste byta plåten, eftersom den är i ett såpass dåligt skick.

Med anledning av att det är gammal enkelfalsad plåt-täckning och att man vid denna takrenovering endast bytte ut vissa plåtar, så sades det vid slutbesiktningen 2008 att det är viktigt att göra en konditionsbesiktning av plåten om ca 4-5 år, d v s år 2012-2013.

Den nu anlitade entreprenören menade dock att plåten ändå var i ett förvånansvärt bra skick. Inga skador kunde heller noteras på det underliggande underlagstaket. Inga direkta skador kunde heller ses från vinden.

24 Kyrktaket sett mot väster efter arbeten. Fotografiet taget vid slutbesiktningen 4 september 2008 (Slm D12-0262).

25 Öja kyrka sedd från öster vid slutbesiktningen 4 september 2008 (Slm D12-0263).

Källförteckning

Opublicerat material

Generell målningsbeskrivning. Utvändig ommålning av plåttak, målerikonsult Herbert Sandner 2006-10-04, reviderad 2008-05-05.

Vårdplan för Öja kyrka. Alton arkitekter, 2003.

Förundersökning av Öja kyrkas järnplåttak, Katarina Bäck, skrivelse Sörmlands museum 2005-09-13.

Kyrkokaraktiserings projekt 2007. Inventering av kyrkor i Eskilstuna kommun, Södermanlands län, Strängnäs stift.

Administrativa uppgifter

Fastighetsuppgifter

Objekt: Öja kyrka

Kommun: Eskilstuna kn

Fastighetsbeteckning: Öja 5:1

Socken: Öja

Län: Södermanland

Författningsskydd

Lag (1988:950) om kulturminnen mm.

Kyrkor uppförda före utgången av år 1939 skyddas enligt 4 kap. 3 § Lag (1998:950) om kulturminnen mm (KML).

Enligt denna lag ska alla kyrkobyggnader och kyrkotomter som tillhör Svenska kyrkan samt alla begravningsplatser vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. För byggnader och anläggningar som tillkommit före 1940 gäller att de inte på något väsentligt sätt får ändras utan Länsstyrelsens tillstånd. Detta tillståndskrav gäller också för vissa, särskilt utvalda byggnader och anläggningar som är yngre och som har höga kulturhistoriska värden. Kyrkliga inventarier av kulturhistoriskt värde ska förvaras och vårdas väl. Varje församling ska föra en förteckning över sådana inventarier.

Projektrelaterad information

Beställare: Västra Rekarne församling, genom Ann-Cathrin Rothlind, fastighetsansvarig kyrkorådet.

Utförare takarbeten: Lillåns Bleck & Plåt AB, Örebro, genom Lennart Gancartz.

Utförare takmålning: M & M Fastighetsservice, genom Alfonso Concha.

Utförare putsarbeten: Puts och Tegel AB, genom Ulf Axelsson.

Utförare snickeriarbeten: Öbergs snickeri & Hantverk AB, Örebro, genom Anders Öberg.

Teknisk kontroll/besiktningsman: Mälardalens Tak & Fasadkonsult AB, Oscar Mässon.

Antikvarisk kontroll: Eva Wockatz, Sörmlands museum

Produkt- och materialval

Rengöring: Vattenblåstring 280 bar - 500 bars tryck kombinerat med hett vatten.

Efteråt skrapades plåtytorna för hand.

Ny plåt: Kulturprimad stålplåt, fabriksgrundad, APX-kvalitet med galvad fram- och baksida, t=0.6 mm

Grundfärg: Isotrol Grund, Isotrol Takgrund

Takfärg: Linoljefärg, LASOL, Engwall&Claeson.

Putsbruk: Serpo 148 hydrauliskt kalkbruk. Kalkfärg: Serpo 242 hydraulisk kalkfärg, CD-färg.

Övriga uppgifter

Länsstyrelsen i Södermanlands län, dnr 433-15004-2006. Sörmlands museum, Dnr KN-KUS05-276

Dokumentationsmaterial

Dokumentationsmaterial i form av arbetsmaterial och fotografier förvaras i Sörmlands museums arkiv, Nyköping.

Bilaga 1, Dokumentation av genomförda plåtlagningar

Lillåns Bleck & Plåt AB

